

Groene wensen van bedrijven

Groene wensen van bedrijven

Resultaten van een onderzoek op bedrijventerreinen in Veenendaal

A. Koster

A. Oosterbaan

Alterra-rapport 656

Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte, Wageningen, 2002

REFERAAT

A. Koster, A. Oosterbaan, 2002. *Groene wensen van bedrijven; Resultaten van een onderzoek op bedrijventerreinen in Veenendaal*. Wageningen, Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte. Alterra-rapport 656. 30 blz.; 1 tab.; 72 ref.

Uit interviews bij bedrijven in de Gemeente Veenendaal is gebleken dat groen rondom bedrijfsgebouwen als aankleding van het bedrijf van het bedrijf wordt gezien en bijdraagt aan het imago van het bedrijf. "Natuur" vindt men belangrijk, maar niet direct voor de deur. Grotere groeneenheden worden door meerdere bedrijfstypen gewaardeerd voor pauzewandelingen. In verband met de zichtbaarheid en de veiligheid van het bedrijfsgebouw is de wens in het algemeen dat groen doorzichtig is en vooral niet te hoog. Een kleine meerderheid is daarbij van mening dat het groen gevarieerd moet zijn.

Vrijwel de meeste bedrijven kiezen voor eigen groen. Enkele bedrijven kiezen om praktische redenen voor gemeenschappelijk groen. Aanbevolen wordt een voorbeelden- of stalenboek te maken.

Trefwoorden: bedrijventerrein, groen, inrichting, gebruik

ISSN 1566-7197

Dit rapport kunt u bestellen door €14,- over te maken op banknummer 36 70 54 612 ten name van Alterra, Wageningen, onder vermelding van Alterra-rapport 656. Dit bedrag is inclusief BTW en verzendkosten.

© 2002 Alterra, Research Instituut voor de Groene Ruimte,
Postbus 47, NL-6700 AA Wageningen.
Tel.: (0317) 474700; fax: (0317) 419000; e-mail: info@alterra.nl

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van Alterra.

Alterra aanvaardt geen aansprakelijkheid voor eventuele schade voortvloeiend uit het gebruik van de resultaten van dit onderzoek of de toepassing van de adviezen.

Inhoud

Samenvatting	7
1 Inleiding	9
2 Methode	11
3 De wensen t.a.v. groen om het bedrijf	13
4 Bespreking en aanbevelingen	17
5 Een aanzet tot een stalenboek	19
<i>Bijlagen</i>	
1 Literatuur over groen op bedrijventerreinen	23
2 Vragen aan eigenaren en managers van bedrijven over hun wensen t.a.v. de groene aankleding van hun bedrijf	29

Samenvatting

Om inzicht te krijgen in de wensen van verschillende typen bedrijven t.a.v. de groene aankleding van het bedrijf en de omgeving zijn in 2002 in de Gemeente Veenendaal interviews uitgevoerd bij verschillende bedrijven.

Vrijwel alle respondenten zien groen rondom hun gebouwen als aankleding van het bedrijf. Een meerderheid denkt dat deze groene aankleding bijdraagt aan het imago van het bedrijf.

Het overgrote deel vindt “natuur” wel belangrijk, maar niet direct voor de deur. Grotere groene eenheden (al of niet natuurlijk) kunnen in de middagpauze worden gebruikt voor een wandeling. Dit geldt niet alleen voor “kantoorbedrijven”, maar ook voor andere typen bedrijven.

In verband met de zichtbaarheid en de veiligheid van het bedrijfsgebouw is de wens in het algemeen dat groen doorzichtig is en vooral niet te hoog. Een kleine meerderheid is daarbij van mening dat het groen gevarieerd moet zijn.

Vrijwel de meeste bedrijven kiezen voor eigen groen. Enkele bedrijven kiezen om praktische redenen voor gemeenschappelijk groen.

Aanbevolen wordt een voorbeelden- of stalenboek te maken. Door concrete voorbeelden of computersimulatie kan een indruk worden gegeven hoe verschillende typen bedrijventerreinen en -tuinen opgebouwd kunnen worden. Hiertoe is een aanzet gemaakt.

1 Inleiding

Voor groen rond bedrijventerreinen is de laatste jaren in een groot deel van de wereld steeds meer belangstelling ontstaan. Ook in Nederland. Bedrijventerreinen kunnen in verschillende opzichten een meerwaarde toevoegen aan de stedelijke omgeving. Te denken valt aan natuur, ecologie en recreatie. Het laatste is niet alleen voor de mensen uit de omliggende woonwijken, maar ook voor de eigen werknemers van belang. Uit onderzoek blijkt dat een groene omgeving een positieve invloed kan hebben op de mentale toestand van de werknemers, hetgeen de productiviteit ten goede kon komen. Vele tientallen publicaties gaan in op dit soort aspecten van groene bedrijventerreinen. Andere aspecten die in ontwikkeling zijn, zijn de interactieve planning en gemeenschappelijke betrokkenheid bij de inrichting en beheer van groen en de openbare ruimte. In het kort komt het er op neer dat men hierbij uitgaat van de wensen van de gebruikers.

In het kader van toekomstig onderzoek naar groene bedrijventerreinen moet er enig zicht zijn op de primaire wensen van de beheerders en gebruikers van bedrijventerreinen. Om daar een eerste indruk van te krijgen is er in de vorm van een quick scan een enquête gehouden onder de bedrijventerreinen in Veenendaal. Dit onderzoek is uitgevoerd met financiering van het instituut Alterra.

2 Methode

De oorspronkelijke opzet was om managers van 5 verschillende typen bedrijven te interviewen, met een minimum van 15 deelnemers. Voor de enquêtelijst wordt verwezen naar bijlage 1.

In verband met de zeer beperkte tijdsduur waarin het onderzoek kon plaatsvinden zijn alleen bedrijven in de gemeente Veenendaal benaderd. Al spoedig bleek dat een al te kritische opstelling ten aanzien van de keuze van de bedrijven een enorme extra tijdsinspanning zou gaan vergen. In de eerste plaats hadden de meeste bedrijven absoluut geen tijd om aan het onderzoek bij te dragen, ook al was dat maar 5 minuten. Voor zover bedrijven wel bereidwillig waren, was het zeer onduidelijk wie er binnen een bedrijf m.b.t. groen woordvoerder zou moeten zijn. In enkele gevallen was het de eigenaar, manager of lagere leidinggevende die hun medewerking verleenden, maar vaak ook een willekeurige werknemer. In de meeste gevallen was het echter onduidelijk of het om een willekeurige persoonlijk "visie" ging of om een bijdrage namens het bedrijf.

Om een kans te maken op een redelijke respons zijn de bedrijven straat voor straat afgefietst terwijl er per straat een aantal keuzen werden gemaakt. Op deze wijze zijn er ca. 80 bedrijven bezocht waarvan uiteindelijk 21 bedrijven aan de enquête hebben deelgenomen.

Voor de uitwerking heeft er ook een enig literatuuronderzoek (vanuit een bestaande literatuurlijst; zie bijlage) plaatsgevonden. Binnen de gangbare literatuur zijn geen aanwijzingen gevonden van gelijksoortig onderzoek.

3 De wensen t.a.v. groen om het bedrijf

Ondanks de grote heterogeniteit van de respondenten is er aan de hand van deze enquête toch iets te zeggen over de wensen van verschillende typen bedrijven. De resultaten zijn samengevat in tabel 1.

Vrijwel alle respondenten zien groen rondom hun gebouwen als aankleding van het bedrijf. Een meerderheid denkt dat groene maar goed onderhouden aankleding bijdraagt aan het imago van het bedrijf. Er wordt niet gedacht dat het de bedrijfsomzet positief beïnvloed.

Het overgrote deel vindt “natuur” wel belangrijk. Maar men heeft in het algemeen “natuur” liever niet direct voor de deur.

In Veenendaal zijn een aantal grotere, groene gebieden die aan de bedrijventerreinen grenzen, als referentiepunt gebruikt. Als het lekker weer is kunnen deze in de middagpauze worden gebruikt voor een wandeling. Dit geldt niet alleen voor de “kantoorbedrijven”, maar ook voor andere typen bedrijven.

In verband met de zichtbaarheid en de veiligheid van het bedrijfsgebouw vindt men in het algemeen dat groen goed doorzichtig moet zijn en vooral niet te hoog. Een kleine meerderheid is daarbij van mening dat het groen gevarieerd moet zijn.

Vrijwel de meeste bedrijven kiezen voor eigen groen. Enkele bedrijven kiezen om praktische redenen voor gemeenschappelijk groen.

Van de andere punten zijn de tendensen minder eenduidig.

Tabel 1 De reacties van de respondenten

Type bedrijf *)	Naam en bedrijfstype	1.aankleding	1.scheiding	1.bescherming	1.verbinding	1.productie	1.cultuurhist	1.natuur	2.veel/weinig groen	2.kleurig of groen	2.hoog of laag	2.strak of rond	2.dicht/doorzichtig	2.variatie	2.cultuur/natuur	3.eigen groen	4.bedrijfsimago	5.bijdrage omzet
G	Groothandel ventilatoren	xxx	**)							k					c/n	e	ja	
G	Groothandel vrijetijdskleding	xx	x					xx	xx	k/g	laag			var		e		nee
GT	UNIKAAS	xxx						xx	xx	g/k	laag		door	var	c/n	e	ja	nee
GT	Raavenswaay Groothandel groenten/fruit	xxx			x			xx	xxx						c/n	g	ja	nee
G	Van Manen inporteur Speelgoed	xxx						xxx	xx	k/g		s	door		c	e	j	nee
G	De Kamper Groothandel Ijzerwaren & Gereedsch.	xxx							x				door	var	n	e	nee	nee
K	Admicom Systems Oldenzaal BV	x	x						xxx	gr	laag	strak	door	var	nat	e	ja	nee
K	Busymark (Technologie bedrijf)	xx	x					xx			h/l		door	var				
K	Sijtsmagroep (verzekeringsmaatschappij)	xx						x	xxx					var		e	nee	nee
K	Reclamecentrum van Schuppen		xxx							gr						e	nee	nee
K	Getronics (zichtlocatie)	xx											door				ja	
V	Unit: Computerhandel/totaalleverancier	xxx						xx	x	k	laag	s	door	var	c/n	e	ja	nee
P	MMCC Digitaal print	xxx						x		k/g	l	s	door		c/n	e	ja	nee
P	Schegelen: Landbouwmachines e.d.	xx			xx			xx	xxx	g	laag		door	var	c	e	ja	j/n
P	Hendrix groep Metaalhandel	xxx						xxx	xxx	k/g	h/l		door		c/n	e	ja	nee

Type bedrijf *)	Naam en bedrijfstype	1.aankleding	1.scheiding	1.bescherming	1.verbinding	1.productie	1.cultuurhist	1.natuur	2.veel/weinig groen	2.kleurig of groen	2.hoog of laag	2.strak of rond	2.dicht/doorzichtig	2.variatie	2.cultuur/natuur	3.eigen groen	4.bedrijfsimago	5.bijdrage omzet
P	GINAF Truckfabriek	xx						xx	xxx	k/g					c/n	g	nee	nee
P	Hardeman BV Handel en Constructie	xxx							xx	g	l		door	var	n	g	nee	nee
P	Verkwastenfabriek	xxx						x					door	var		g	ja	nee
T	Transportbedrijf	xx			xx			xx	xx	k	l		door	var	c/n	e	ja	nee
V	Kuijer: verkoop auto's	xxx							x	ge	laag		door	mono	c/n	e/g	nee	nee
V	Open Haarden Centrum Veenendaal	xxx	xxx					xx	xx	g/k	h/l	s/r	door	var	c/n	e	ja	nee

*) G = groothandel GT = groothandel met (zwaar) transport
P = productiebedrijf K = kantoor, verzekering, computer
T = transport V = Verkoop

**) xxx = erg belangrijk
x = minder belangrijk

4 Bespreking en aanbevelingen

Bespreking

Helaas zijn te weinig managers van bedrijven geïnterviewd om een goede typering te kunnen maken van de wensen t.a.v. groen bij verschillende bedrijfstypen.

De vraag kan worden gesteld of bedrijven voldoende kennis van zaken hebben om de vragen adequaat te kunnen beantwoorden. Op het gebied van groene bedrijventerreinen zijn er wereldwijd interessante ontwikkelingen te zien. Bij de respondenten was daarvan geen kennis te bespeuren.

Er is ook nauwelijks een idee van wat veel of weinig groen inhoud, wat nu precies kleurig of groen is. Dit geldt ook voor het onderscheid tussen cultureel en natuurlijk groen. Scheiding is een zeer vaag begrip dat kan zowel betrekking hebben op erfafscheiding als onderscheid van de rest. Opvallend is dat de “kantoorbedrijven” belang hechten aan de scheidingsfunctie. Een enkele respondent vindt groene verbindingen van belang, bijv. voor een fietsroute.

Buiten de gevoerde gesprekken is wel aan de orde gekomen dat bedrijventerreinen er vaak ongezellig uitzien en dat een meer openbaar karakter of andere vormen van gebruik meer leven in de bedrijventerreinen zou kunnen betekenen. Medegebruik voor andere doeleinden zou ook de veiligheid van de bedrijven kunnen vergroten.

De algemene indruk is dat bedrijven in Veenendaal te weinig op de hoogte zijn van de mogelijkheden en betekenissen van het groen in de bedrijventerreinen en rondom hun eigen bedrijfsgebouwen. Dat blijkt ook uit ervaringen die elders zijn opgedaan.

Aanbevelingen

In de eerste plaats zou er een overzicht moeten komen van beleidsuitgangspunten die een rol kunnen spelen bij de inrichting van groene bedrijventerreinen. De inrichting van een groen terrein kan immers niet worden losgekoppeld van visie/beleid t.a.v. ruimtelijke inrichting. Groen moet daar een concrete vertaling van zijn. Begrippen zoals duurzaamheid en wat daar mee samenhangt, zijn vaak integraal in de ontwikkeling van nieuwe bedrijven en bedrijventerreinen opgenomen. In het grijze milieu is daar al een goed begin mee gemaakt. Met groen en natuur is dat beslist nog niet het geval. Met betrekking tot het beleid is er in de literatuur het een en ander op te zoeken. Echter lang niet alles is gepubliceerd. Vele beleidsinitiatieven (van gemeenten en provincies) staan wel op schrift maar zijn niet rechtstreeks toegankelijk.

De enquête heeft in hoofdzaak betrekking op een uitwerking die tamelijk los staat van de inhoudelijke uitwerking. Het één kan eigenlijk niet zonder het ander.

Concreet betekent dit dat er in relatie tot de voornaamste beleidslijnen moet worden aangegeven met welke mogelijkheden en elementen beleidsuitgangspunten kunnen worden gerealiseerd. Te denken valt aan een voorbeelden- of stalenboek, -catalogus of -cd-rom. Door concrete voorbeelden of computersimulatie kan een indruk wor-

den gegeven hoe verschillende typen bedrijventerreinen en -tuinen er kunnen uitzien en uit welke afzonderlijke bouwstenen ze kunnen worden samengesteld. Het gaat dus om de relatie beleidswensen en ontwerpmogelijkheden. Een Alterra-productie zou daar helderheid in kunnen geven. Een aanzet wordt hieronder gegeven.

5 Een aanzet tot een stalenboek

Een stalenboek zou moeten bestaan uit een overzicht van mogelijke “groene bouwstenen” voor een duurzame inrichting van bedrijventerreinen. Hierbij zou aangeduid moeten worden in welke situaties deze bouwstenen kunnen worden benut en wat dat betekent voor aanleg en beheer. Hierbij kan met name worden gekeken naar de mogelijkheden voor groen vanuit de wensen van de verschillende typen bedrijven. Het stalenboek zou ook de mogelijkheden voor gemeenschappelijk groen en groenbeheer aan moeten geven. Dit kan tenslotte zelfs leiden tot een stuk natuurontwikkeling op bedrijventerreinen.

Onderstaand overzicht is een aanzet hiertoe.

Type bedrijf/onderdeel	Functies groen	Bouwsteen	Natuurpotentie*)
Showroom	decoratie	siergroen	3
Productiebedrijf	camouflage	dichte beplanting	7
	aankleding parkeer ruimte	hagen	6
School	aankleding	siergroen	3
	pauseerruimte	parkje	7
	overlegplaats	parkje	7
Kantoorgebouw	aankleding	siergroen	3
	wandelplaats	parkje	7
Ziekenhuis	natuurbeleving	hoge beplanting	6
	wandelplaats	park, bos	8
Haven	oeverbescherming	oeverbegroeiing	8
Toegangsweg	aankleding	laan	6
		bomenrij	6
Verbindingswegen	aankleding	bomen	6
	ecologische verbinding	berm, sloot	6
Ontwatering	ecologische verbinding	sloot, vijver	7

*) 3 = zeer lage natuurwaarde

8 = hoge natuurwaarde mogelijk

Hieronder volgt een aantal voorbeelden voor een stalenboek.

Voorbeeld 1 Bedrijventerrein in semi-natuurlijke omgeving

Voorbeeld 2 Bedrijventerrein in cultureel buitenruimte

Voorbeeld 3 Bedrijventerrein in natte buitenruimte

Voorbeeld 4 Bedrijventerrein in natuurlijke buitenruimte

Bijlage 1 Literatuur over groen op bedrijventerreinen

Adriaansen, S. & A., Houtman, 1999. Duurzame bedrijventerreinen: meer dan alleen een groen inrichting. Groen 55 (1): 36-41.

Anderson, E.A., 1992. De betekenis van de Randstadgroenstructuur voor de vestiging van bedrijven. Groen 48 (2): 23-28.

Appl, R., 1995. Bauwerksbegrünung als Unternehmens-Philosophie. Stadt und Grün.44 (10): 694-679.

Appl, R., 2001. Grüne Spielwiese auf dem Dach: die Kindertagesstätte des Deutschen Bundestages. Stadt und Grün 50 (3): 183-185.

Bezemer, V. & D.A. Jonkers, 2001. Natuur in de Polder Schieveen: maken en delen. Alterra, Wageningen. 47.

Bödeker, R. 1990. Am Schnittpunkt: Deutsche Genossenschaftsbank in Frankfurt am Main. Garten + Landschaft 100 (6): 116-117.

Bornkamm, R. & U. Hennig 1982. Experimentell-ökologische Untersuchungen zur Sukzession von ruderalen Pflanzengesellschaften auf unterschiedlichen Böden. Flora 272: 267-316.

Böttcher, 2001. Groene- en recreatieve bedrijventerreinen: de houding van managers van bedrijven. Intern rapport. Alterra, Wageningen. 85p.

Carter, B. The office outdoors. Landscape design 210 (sept); 14-16.

Dinteren, J.van, 2002. Zorgvuldig ruimtegebruik en de ondernemer. In: Rijkdom, G.P. van (red.) et al. 5de Jaarcongres Bedrijventerreinen: ontwerp, organisatie, herstructurering en zorgvuldig ruimte gebruik. Elsevier Congressen.

Edgar, S. 1992. Parks for work and play. Landscape Design 210: 18-20.

Ginkel, M, V. Kuypers & G. Boonk, 1999. Paars en Groen in Breda. Groen 55 (1): 22-23.

Grieken, M., 1987. Luxe bedrijvenparken 1. Groen 43 (12): 30-33.

Grieken, M., 1988. Luxe bedrijvenparken 2. Groen 44 (1): 32-36.

Heijnen, J.H., 1991. Regenwaterbeheer op industrieterreinen. Groen 42 (12): 29-31.

Holden, R., 1992. Too many business parks? Landscape design 210 (may): 10-13.

- Jack, J., 1992. Room at the top. *Landscape Design* 213: 11-15.
- Jacobs, B.I., 2002. Samenvatting van: Bedrijventerreinen van hoge ruimtelijke kwaliteit: visie of illusie? In: Rijkdom, G.P. van (red.) et al. 5de Jaarcongres Bedrijventerreinen: ontwerp, organisatie, herstructurering en zorgvuldig ruimte gebruik. Elsevier Congressen.
- Kaplan, R. 1993. The role of nature in the context of the workplace. *Landscape and Urban Planning* 26 (1/4): 193-201.
- Kelcey, J.G., 1975. Industrial development and wildlife conservation. *Environmental Conservation* 2: 99-108.
- Kelcey, J.G., 1984. Industrial development and the conservation of vascular plants, with special reference to Britain. *Environmental Conservation* 11 (3): 235-245.
- Knegt, M. de, 1999. Havennatuur: een tweede natuur voor onze planners. *Groen* 55 (1): 18-21.
- Kockmann, R. & F. Kanter, 2001. Het veelkleurig groentje onder de bedrijventerreinen. Explorierend onderzoek naar het concept "groene bedrijventerreinen". Wageningen Universiteit Laboratorium voor Ruimtelijke Planvorming. 77 p.
- Koster, A. 1994. De groene omgeving: een bijdrage aan een gezonde samenleving. Schuyt, Haarlem. 184 p.
- Krikwood, N.G., 1992. Terra-firma reconsidered. *Landscape Design* 213: 16-18.
- Krolkiewicz, H.J., 1993. Drieklang von Architektur, Öcologie und Kunst. *Das Gartenamt* 42 (7): 432-344
- Krolkiewicz, H.J., 1993. Natur hinter Glas. *Das Gartenamt* 32 (11): 717-719.
- Krolkiewicz, H.-J., 1994. Dachbegrünung WDR-Funkhaus Düsseldorf. *Das Gartenamt* 43 (7): 439-442.
- Krupka, B., 1991. Extensive Dachbegrünung auf dem naturwissenschaftlichen Museum Osnabrück. *Das Gartenamt* 39 (4): 238-244.
- Kuhli, H.-W., 1998. Neun Turmgärten. *Garten + Landschaft* 108 (3): 10-13.
- Laing, A., 1992. The responsible workplace. *Landscape Design* 210 (may): 31-33.
- Langeveld, S. & A. Koster, 1999. Duurzame vestiging van Esso in Breda. *Groen* 55 (1): 42-45.
- Leeuwen, R., 1997. Vijf plannen voor het Westerpark. *Groen* 53 (11): 9-17.

Londo, G., 1998. De natuurtuin van het Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek. Groen 54 (12): 32-36.

Mann, G., 2000. Neue Messe München mit Dachbegrünung: begrünte Dachflächen, soweit das Auge reicht. Stadt und Grün 49 (4): 217-223.

Mann, G., 2000. Ökonomische und ökologische Möglichkeiten begrünter Dächer. Stadt und Grün 49 (2): 85-87.

Moraal, L., 2001. Koeltorens als kunstmatige rotswallen: rupsen balanceren honderd meter hoog. Groen 57 (7/8): 42-44.

Nederhoed, B., 2001. Jager wordt rentmeester: Gemeente en bedrijven samen op weg naar parkmanagement. Groen 57 (9): 48-50.

Penker, G., 1988. Landeszentralbank Wiesbaden. Garten + Landschaft 98 (10): 33-37.

Provincie Utrecht afd. Ecologie, 1987. Rijnsweerd huis en tuin. 33 p.

Rebele, F. 1988. Ergebnisse floristischer Untersuchungen in den Industriegebieten von Berlin (West) Landschaft + Stadt 20 (2): 49-66.

Rebele, F., 1986. Die ruderalvegetation der industriegebiete von Berlin (West) und deren Immissionsbelastung. Landschaftsentwicklung und Umweltforschung. Schriftenreihe des Fachbereichs Landschaftsentwicklung der TU Berlin 43: 233pp

Rijkdom, G.P. van (red.) et al. 2002. 5de Jaarcongres Bedrijventerreinen: ontwerp, organisatie, herstructurering en zorgvuldig ruimte gebruik. Elsevier Congressen.

Roggema, R., 1999. De Berkelse Poort: chirurgie in de Polder. Groen 55 (1): 30-34.

Roggema, R., 2001. Over de Hollandse Brug links...Het werkt in Almere. Groen 57 (9): 20-23.

Schmid, A.S., 1998. Het Emscher Landschapspark. Groen 54 (9): 9-20.

Siepe, L., 1995. Het industriële landschap. FNV Magazine 11 (6): 17-21.

Snep, R.P.H., R.G.M., H. Timmermans & W. Timmermans, 2001. Landschapsecologische analyse van het Rotterdamse havengebied. Alterra-rapport 231. 79 p.

Spijker, J.H. (red.), 1993. Evaluatie terreinbeheer Esso-Benelux. IBN-rapport 034. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek. 35 p.

Stucken, F.D., 1995. Spiel mit Linien. Garten + Landschaft 105 (4): 15-17. Thema: bedrijventerreinen. Groen 55 (1). 1999.

- Thema: werklandschappen. Het Landelijk Dagblad 3 (2): 2001.
- Thomassen, W., 1990. Veritas-Park. Garten +Landschaft 100 (8): 34-36.
- Timmermans, W. & J. Koedood, 1999. De ecologische hoogstructuur, stadsnatuur van Allure. Groen 55 (5): 18-22.
- Timmermans, W. & R. Roggema, 1999. Bedrijventerreinen: duurzaamheid op zicht. Groen 55 (1): 8-11.
- Timmermans, W. (red.), 2001. Natuur en de stad. Verstedelijking, een instrument voor het natuurbeleid. AEneas, Best. 67 p.
- Uilenbroek, R.H., 1999. Het oeverproject van VSM Alkmaar op De Beverkoog. Groen 55 (1): 12-16.
- Verbij, E.E.M. & J.C.A.M.Bervaes, 1999. Werken in het groen: onderzoek naar de steun van betrokken maatschappelijke partners voor het creëren van een groene werkomgeving. IBN-Rapport 464. Instituut voor Bos- en Natuuronderzoek, Wageningen. 40 p.
- Vliet, B. van der, J. Hoefsloot & F. Meyer, 1988. De nieuwe bedrijventerreinen. Individualiteit op toplocaties. Groen 44 (11): 16-21.
- Voskuil, J., 1993. Vaste planten als fleurig visitekaartje. Groen 49 (7/8): 35-37.
- Vries, G. de, 2001. Tiel, GGD-Rivierenland. Duurzaam bouwen. December: 28-31.
- Vroom, M.J. (red.), 1992. Buitenruimten. Ontwerpen van Nederlandse tuin- en landschapsarchitecten in de periode na 1945. Thoth, Amsterdam. 208 p.
- Wel, M. Van der & J. Van Zwieten, 2002. Beheerrapport 2. Plan Kievitsmeent. Hogeschool Larenstein, Velp. 44 p.+ Bijlagen.
- Wel, M. Van der & J. Van Zwieten, 2002. Beheerrapport 2. Technische uitwerking Kievitsmeent. Hogeschool Larenstein, Velp. 46 p.
- Wel, M. Van der & J. Van Zwieten, 2002. Groene bedrijventerreinen. Hogeschool Larenstein, Velp. 38 p.
- Wilson, L., 1992. A refreshing philosophy. Landscape design 210: 25-29.
- Wörner, G., 1995. Beispielhafte Dachbegrünung im Herzen Stuttgarts. Stadt und Grün 44 (10): 678-687.

Ziekenoppasser, H., 1998. Duurzame bedrijventerreinen: waarover gaat het. In: H.A.P. Zinger et al., 1998. Handboek ruimtelijke ordening en Milieu. Samsom, Alphen aan de Rijn: 293-305.

Zimmerman, M., 1994. Extensive Dachbegrünung eines Einkaufszentrums. Das Gartenamt 93 (7): 445-447.

Zonderwijk, P., 1990. Wilde flora rond waterwingebieden. Waterleiding Friesland. 32 p. Leeuwarden.

Zonderwijk, P., 1991. Natuurontwikkeling in waterwingebieden in Gelderland. WOG, Doetinchem. 64 p.

Zonderwijk, P., 1993. Wilde flora en Veluwe nutsbedrijven. Veluwe nutsbedrijven, Apeldoorn. 32 p.

Bijlage 2 Vragen aan eigenaren en managers van bedrijven over hun wensen t.a.v. de groene aankleding van hun bedrijf

1 Wat zijn de belangrijkste functies van de groene aankleding voor uw bedrijf?

- Aankleding
- Scheiding
- Bescherming (tegen wind, regen, stof, zon, geluid)
- Verbinding
- Productie
- Cultuurhistorie
- Natuur

2 Hoe moet het er voor deze functies uitzien?

- Veel of weinig groen
- Kleurig of groen
- Hoog of laag
- Strak of rond
- Dicht of doorzichtig
- Afwisselend of monotoon
- Cultureel of natuurlijk

3 Wilt u eigen groen of liever gemeenschappelijk met de buurman(nen)?

- eigen groen
- gemeenschappelijk
- anders, nl.....

4 Draagt groen bij aan uw bedrijfsimago?

- ja
- nee
- weet ik niet

5 Draagt groen bij aan uw omzet?

- ja
- nee
- vermoedelijk wel
- vermoedelijk niet

